

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Cilt: V | Sayı: 9 | Yıl: 2017/1

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez
25 Haziran/25 Aralık basılı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal ve veri indeksleri ile atif dizin tarafından
taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu
yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz,
kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Cilt: V, Sayı: 9, yıl: 2017/1

ISSN: 2147-0774

Sahibi / Owner / المشرف العام /
(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty)
Prof. Dr. Hakan OLGUN

Editör / Editor / رئيس التحرير
Yrd. Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Editör Yardımcıları / Assistants / مساعداو رئيس التحرير
Arş. Gör. Hüsnü TURGUT
Arş. Gör. Eyüp SEVİNÇ
Arş. Gör. Muhammed ASLAN

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
25 Haziran 2017

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Şemal Medya Tasarım Ofisi
semalmedya@gmail.com

Baskı / Printing
Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti.
Litros Yolu, Fatih İş Merkezi No: 12/210
Topkapı / İstanbul - Tel: 0212 501 47 63

**BİNGOL UNIVERSITY
JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY**

Volume: V, Issue: 9, Year: 2017/1

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakan OLGUN
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nusretin BOLELLİ
Doç. Dr. Ousama EKHTIAR
Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETKİN
Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA
Yrd. Doç. Dr. Abdunasır SÜT
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN
Yrd. Doç. Dr. Muhittin ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ
Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY

Yazışma Adresi / Corresponding Adress

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
12000 BİNGÖL
Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik Posta / E-Mail

bingolilahiyatdersisi@hotmail.com

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BEKİ (Sebahattin Zaim Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCİ (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk BEŞER (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Giyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR (İstanbul Üniversitesi) Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi).

Sayı Hakemleri / Referee Board of Thisissue

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN (Bingöl Üniversitesi), Prof. Dr. Osamah Ali AL-FAKEER (Yarmouk University/Ürdün), Prof. Dr. Nurettin TURGAY (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Abdullah AL-RABABAH (Naif Arab University for Security Sciences/Suudi Arabistan), Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Ousama EKHTIAR (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Nasser İbraheim Fadel AL-BANNA (Al-İmam Mohammad Ibn Saud Islamic University/ Suudi Arabistan), Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERDİM (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Bedri ASLAN (Batman Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhittin ÖZDEMİR (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Maysoon MARAZIQ (Tayba University/Suudi Arabistan), Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ömer TOKUŞ (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahmoud Mohammad QADDOM (Bartın Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Cengiz MÜRSELOV (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdunasır SÜT (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammad Noor YOSUF (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Faisal AL-JAWABRAH (Al-İmam Mohammad Ibn Saud Islamic University/ Suudi Arabistan), Yrd. Doç. Dr. Vezir HARMAN (Namık Kemal Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. M. Cüneyt GÖKÇE (Harran Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Marwan AL-RAYAHNAH (Mothah University/ Ürdün), Yrd. Doç. Dr. Melek BAĞCI (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Emannullah POLAT (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Firas AL-SHAYEB (Yarmouk University/Ürdün), Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZLİ (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Yusuf AYDOĞDU (Bingöl Üniversitesi), Öğr. Gör. Aslam JANKIR (Mardin Artuklu Üniversitesi).

Çağdaş Müfessirin Toplumla İletişim Vasıtaları

Hikmet KOÇYİĞİT*

Geliş Tarihi: 26.04.2017, Kabul Tarihi: 30.05.2017

Öz

Kur'an, insanlara iletilmek için gönderilmiş ilahi bir mesajdır. Bu yüzden Hz. Peygamber Kur'an'ı tebliğ ve tebyîn etmekle mükellef kılınmıştır. Ayrıca müminler kendi konumlarına göre irşâdтан sorumlu tutulmuştur. Ancak Kur'an'ın, daha iyi anlaşılması ve anlatılmasında âlimlerin özel bir sorumluluğu vardır. Bu sebeple her müfessir kendi zamanının iletişim imkânını kullanarak topluma yol göstermeye ve kendi sorumluluğunu ifa etmeye çalışmıştır. Müfessirin toplumla iletişim kurmasında kitaplar, camiler, okullar, ders halkaları, yetiştirdiği öğrenciler ve vaazlar birer vasıta olmuştur. Günümüzde ise bunlara dergi, gazete, radyo, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçları da eklenmiştir. İletişim araçlarının kullanılması belli derecede tefsiri de etkilemiştir. İşte bu makalede çağdaş müfessirin kullanmış olduğu iletişim vasıtaları çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Çağdaş Müfessir, Tefsir, Toplum, İletişim.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi (hikmet0216@gmail.com)

Communication Instruments of Contemporary Interpreter

Abstract

Quran is a divine message sent to be transmitted among people. Therefore, the Prophet (P.B.U.H) was obligated to communicate and explain Quran. Moreover, the believer has been held responsible from communication. However, the scholar has a special responsibility in better understanding and clarification of Quran. For this reason, every interpreter has endeavored to guide the society and to execute his/her own responsibility by use of communicational opportunities of their own time. Books, mosques, schools, circles of classes, educated students and sermons have been instruments of communication between interpreter and society. Today, various mass communication instruments such as magazines, papers, radio, television and internet have been included in these instruments as well. Use of communication instruments has had a certain level of effect on interpretation as well. This article deals various aspects of communication instruments used by contemporary interpreters.

Keywords: Quran, Contemporary Interpreter, Interpretation, Society, Communication

Giriş

Tefsir dediğimiz şey Hz. Peygamber'in açıklamalarından ve müfessirin Kur'an'ı anlama çabalarından ortaya çıkmış bir üründür. Müfessir, "Kur'an'ı bir takım ilkelerden hareketle yorumlayıp açıklayan kimse"¹ veya "Kur'an'ın dilini, gayesini, maksatlarını iyi kavramış, Kur'an'ı açıklamak için gerekli bilgi donanımına, kuvvetli bir yorum ve muhakeme gücüne, yüksek tefsir muhayyilesine sahip Müslüman âlim" şeklinde tanımlanabilir. Tefsir sahasında uğraş verenlerden, müfessir kavramının tanımını yapan bir kimseyi görmediğini söyleyen Hüseyin el-Harbî'ye göre ise, "müfessir, tam bir ehliyete sahip olan ve bu sayede tilavetiyle ibadet edilen Allah'ın kelimelerinden kastedilene, beşer gücü nispetinde bilen, Allah'ın kitabının tefsirine ilişkin pek çok şeyi bilmekle beraber müfessirlerin yöntemlerine muvafakat gösteren, öğretmek ya da telif etmek suretiyle tefsiri uygulamalı olarak icra eden kişidir."² Tarihsel süreç izlendiğinde klasik döneme nazaran günümüzün müfessir portresinde bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Nitekim bazı araştırmacılara göre "çağdaş döneme gelince KELAM ve MÜTEKELLİM merkezli anlama tasavvurunun yerini TOPLUM ve MÜFESSİR merkezli

1 Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2009, s.182.

2 Hüseyin b. Ali b. Hüseyin el-Harbî, *Kavâidu't-Tercîh inde'l-Müfessirîn*, Dâru'l-Kâsım, Riyâd 1996, I,33.

bir tasavvurun aldığını görmekteyiz. Zira bu döneme ait Kur'ân yorumları ait oldukları zamanın çağdaş sorunları etrafında çözümler ürettikleri; pratik, konjektürel ve pragmatik endişeler içerisinde hareket ettikleri; ayrıca Batı sömürgeciliği ve Oryantalist saldırılara karşı cevaplar verdikleri için, konularını büyük ölçüde aktüel gelişmelerin belirlediğini söylemek yanlış olmasa gerektir.”³

İnsan hayatını şekillendiren en önemli öğelerden birisi iletişimdir. İletişim “bir birey ya da gruptan diğerine sözle ya da modern çağlardaki kitle iletişim araçları yoluyla enformasyon iletimidir.”⁴ İletişim, insan olmanın, gelişmenin, değişimin ve sorumluluğun temel dinamiğidir. İşte bu sorumluluğun bir gereği olarak müfessirler öteden beri toplumla iletişimi önemsemiş ve hatta bazı tefsir kitapları doğrudan vaaz, ders veya sohbetlerin derlenmesiyle vücuda gelmiştir. Bu metod günümüzde de canlı bir şekilde devam etmekte ve kendini daha bariz bir şekilde göstermektedir. Çünkü çağdaş dönemde halk hareketleri, demokrasi, eşitlik vs. söylemlerinin yanı sıra, insanların şehirlerde kümelenmeleri ve iletişim araçlarının gelişmesiyle iletişim yeni bir veche kazanmıştır. Bu sebeple çağdaş dönemde dikkat çeken hususlardan birisi, ta başından beri müfessirlerin gazete, dergi, kitap gibi yayın unsurlarının yanı sıra vakıf, medrese ve okul gibi kurumları toplumla iletişim kurmada aktif bir şekilde kullanmış olmalarıdır. Müfessirlerin bu çabaları toplumun Kur'ân'a ve tefsire olan alakalarını elbette celp etmiştir. Öte yandan İslam ümmetinin kaçınılmaz bir şekilde ihya ve bilinç sürecini yaşaması gerektiğine duyulan inanç da iletişimin önemini artırmıştır. Bu minvalde çağdaş tefsir faaliyetlerinde hemen bütün müfessirlerin yoğun bir iletişim çabasına girdikleri söylenebilir.

A. Müfessirin Toplumla İletişim Kurmasının Sebepleri

Her şeyden önce müfessir bir insandır; dolayısıyla sosyal varlık olduğu için iletişime muhtaçtır. Bu sebeple yazdıklarını bir şekilde başkalarıyla paylaşmak ister. Müfessir Kur'ân'ı anladığı kadarıyla insanlara açıklamayı gaye edinmiştir Öte yandan Kur'ân'ın evveleminde hedefi insandır. Yani Kur'ân'ın hedefi insan olduğu için müfessir de insanla iletişim kurmak mecburiye-

3 Necmettin Gökçür “Çağdaş Tefsir” Tipolojilerinde “Okuyucu Bağlamı”, *Dinî ve Felsefî Metinler Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt: 2 (Ed. Bayram Ali Çetinkaya), İstanbul 2012, s.616.

4 Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara 2012, s.247.

tindedir. Ayrıca çağdaş dünyanın insana tayin etmek istediği misyonun Kur'ân mesajıyla kimi defa örtüşmemesi ve Müslümanların kafasında derin soru işaretlerinin belirmesi, müfessirin meseleleri çözmesini ve bu çözüm önerilerini topluma iletmesini elzem kılmaktadır.

En önemli sebeplerden birisi çağdaş dönemin genel karakteristik özelliği olan ıslahat düşüncesidir. Islahat düşüncesi, kitleleri harekete geçirmeyi gerektirdiği için müfessirin halka inme onunla doğrudan iletişim kurma gayretini kamçulamıştır.

Müfessir, bir âlim olarak toplumu aydınlatma sorumluluğu taşımaktadır. Bu sorumluluğun bir yansıması olarak "önceki dönemlere nazaran günümüzde konu tefsiri çalışmaları çok belirgin bir şekilde artmıştır."⁵ Modernleşme hareketleriyle birlikte çoğulcu, katılımcı bir anlayış benimsenmiş ve aydınlarda halkın İslam dinine yönelik tutumuyla ilgili bir modern form kazandırma isteği belirmişti. Bu manada İslam uleması da halka hitap edebilmek ve kendi misyonlarını aydın sınıfına kaptırmamak için halka inmek zorundaydılar.⁶

İletişim teknolojisinin gelişmesi müfessirin topluma ulaşmasını kolaylaştırmış ve onun azmini artırmıştır. Bazı araştırmacılara göre "teknolojiden yararlanmak insan ruhunu zenginleştirir, genişletir ve iç yaşamı yoğunlaştırır."⁷ Bu durumu fırsat bilen bazı müfessirler çok sayıda insana ulaşmak istemişlerdir. Mesela Mahmûd Hicâzî'ye göre "önemli olan mümkün olduğunca çok sayıda Müslüman'ın Kur'ân'ı anlamasıdır. Günümüz insanlarının, tefsirin asıl maksadıyla ilgisi olmayan şeylerle uzun süre meşgul olacak enerjileri yoktur."⁸

Müfessirin toplumla iletişim kurması ve eser telif etmesi kimi zaman bizzat halktan, müfessirin eşinden dostundan gelen taleple olmuştur. Mesela Abduh'a tefsir yazma önerisinde bulunan, öğrencisi Muhammed Reşîd Rızâ (ö.1354/1935) olmuştur. O, bu konuda şöyle der: "Benim ona (Abduh'a) ilk önerim, *el-Urvetu'l-Vuskâ* adlı dergide ictimâî içerikli makalelerde bulduğumuz ruh ile doldurulmuş bir Kur'ân tefsiri yazmasıydı."⁹

5 M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya ts., s.246.

6 Karşılaştırma için Bkz. Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s.163.

7 Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s.102 vd.

8 Muhammed Mahmûd el-Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Beyrût 1413, I,6.

9 Muhammed Abduh- Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Kâhîre 1947, I,12.

Bazı müfessirler ise kendi tefsir birikimlerini topluma aktarmak için tefsirlerini kaleme almışlardır. Böyle düşünenlerden birisi Fevkiyye İbrahim eş-Şirbînî'dir. Şirbînî, "yıllarca muhtelif tefsirler ve diğer eserler okuyarak elde ettiği birikimi ve sahip olduğu bilgiyi gizlememek, onu okuyucularla paylaşmak maksadıyla tefsirini yazdığını belirtmektedir."¹⁰

Günümüz Müslümanlarına Kur'an'ı anlamları ve onu hayatlarına tatbik etmeleri için tefsir yazdıklarını söyleyen müfessirler de vardır. Mesela Cezâirî şöyle der: "Bu, Allahın kitabının özlü bir tefsiridir. Bu tefsiri günümüz Müslümanlarının, şeriatlerinin kaynağı, hidayetlerinin yolu olan, onları bayağı arzulardan koruyan ve dertlerinin devası olan Allah'ın Kelâmı'nı anlama ihtiyacını göz önünde tutarak ve Allah'ın Kitâbı'nı inceleme, onu anlama ve onunla amel etmeyi gözeterek vazettim."¹¹

Bazı müfessirler ise tabiatlarına yatkın olarak çeşitli toplum katmanlarını ve insan gruplarını gözetme ihtiyacı duymaktadırlar. Söz gelimi günümüz kadın müfessirlerden Keriman Hamza "tefsirinin birinci derecede muhatap kitesinin genç kız ve erkekler olduğunu belirtmiş, gençlerin kolayca anlayabileceği biçimde sadeleştirilmiş bir tefsir kaleme almak üzere işe koyulmuştur."¹²

Çağdaş dönemde İslam düşüncesine ciddi derecede etkileri olan bir taife de kuşkusuz müsteşriklerdir. Müsteşriklerin ortaya attıkları çeşitli iddialar müfessirlerin toplumla iletişim kurmalarında önemli bir etken olmuştur. Örneğin "E. Renan'ın 'İslam'ın amansız bir akıl düşmanı olduğu' hakkındaki iddiasını cevaplandırırken, Afgânî, delillere başvurarak sadece Renan'ın tezini reddetmekle kalmıyor, aynı zamanda, dünyada yaşayan ve (Fransız akılcılarının reddeder gördükleri) milyonlarca Müslüman adına Fransızların dikkatini çekiyordu. Dinî seviyede ifadesini bulan bu hümanizm, siyasî seviyede Afgânî'nin halkçılığının da bir ifadesi olmaktadır. Bu, Müslüman Modernistlerin siyasî ve sosyal düşüncelerinin şekillenmesinde güçlü bir faktör olmuştur."¹³ Ancak bunun neticesinde, topluma İslam'ın akıl karşıtı bir din olmadığını anlatmak için akla daha bir önem verilmiş ve bu durum tefsirlere rasyonalizm olarak yansımıştır.

10 Hidayet Aydar, *Hanım Müfessirler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, s.246.

11 Câbir b. Mûsâ b. Abdulkâdir b. Câbir Ebû Bekr el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 2003, I,4.

12 Aydar, *Hanım Müfessirler*, s.262.

13 Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara 1996. s.301.

B. Müfessirin Toplumla İletişim Kurma Vasıtaları

İnsan sosyal bir varlık olup sosyalliğini iletişim vasıtasıyla gerçekleştirir. İnsanın en büyük iletişim vasıtası kuşkusuz kullandığı dildir. Fakat insanın çok sayıda insanla iletişim kurabilmesinde diğer iletişim araçlarının çok büyük rolü vardır. Tarih boyunca büyük fikirlerin ve ideolojilerin yayılması değişik iletişim vasıtalarıyla olmuştur. Bunlar içerisinde tebliğ, yazı, kitap, hitabet ve propaganda gibi unsurlar sayılabilir. Teknolojik gelişmeler ise iletişimin seyrine ciddi tesirlerde bulunmuştur. Öyle ki artık “kitle iletişim”inden bahsedilmektedir.

Günümüzde kitle iletişim araçları en büyük bilgi vasıtalarından birisi konumundadır. Özellikle bilgisayarlar bilginin sadece üretilmesinde ve yayılmasında değil, merciinde de önemli bir değişime sebep olmaktadır. Şöyle ki bazı sosyologların tespitine göre “bilgisayarların son derece hızlı bir biçimde yayılmasıyla gençler yaşlılardan daha fazla şeyler bilmeye ve öğrenmeye başlamakta, yaşlıların gençlere yeni şeyleri öğretmesi beklenirken, toplumsallaşma süreci ters işleyip, gençler yaşlılara öğretmeye başlamaktadırlar.”¹⁴

Müfessirin teknolojik iletişim vasıtalarını kullanması bir yönüyle toplumsal ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar “toplumu oluşturan hemen her kesimden insanın Kur’ân’ı anlama faaliyetine duydukları ihtiyacı ele vermektedir. Bu toplumsal bir taleptir. Her toplumsal talep gibi bu haklı talep de sahici bir arzla karşılanmak durumundadır. Bu talebi karşılama konusunda liyakat ve ehliyet sahibi her kişi ve kuruma sorumluluk düşmektedir. Eğer bir toplumsal talep sahici bir arzla karşılanmazsa, gayet doğaldır ki bu açık sahte arzla doldurulacaktır. Sahte arzla karşılanan bir talep gerçekte karşılanmamış demektir.”¹⁵

Burada zikredeceğimiz iletişim vasıtalarının her birisi çağdaş dönem tefsir çalışmalarında çok önemli rol oynamış unsurlardır. Bu bakımdan camilerin, mescitlerin, okulların, vakıfların, medreselerin, kitapların, gazetelerin, dergilerin, radyo-televizyonun, internetin ve ders halkalarının her birisinin tefsir çalışmalarına olan katkılarının müstakil olarak incelenmesinde fayda mülhaza ettiğimizi belirtmeliyiz. Ne var ki biz, makalemiz ölçeğinde bu hususlara birkaç örnek üzerinden değineceğiz.

14 Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa 2005, s.497.

15 Mustafa İslamoğlu, “Günümüz Kur’ân Okumaları Bağlamında Yaygın Kur’ân Okuma Modelleri ve “Akabe Dersleri” Örneği”, *VII. Kur’ân Sempozyumu Kur’ân ve Müslümanlar*, Fecr Yayınları, Ankara 2005, s.59.

1-Kurumlar

İnsanlar ihtiyaçlarını kurdukları kurumlarla giderirler. Her kurum bir ihtiyacın neticesinde teşekkül etmiştir. Bir tanıma göre kurum, “beşerî gereksinimleri tatmin için gerekli etkinlikleri insan toplumunun, onlar aracılığıyla örgütlenildiği, yönlendirildiği ve icra ettiği toplumsal yapı ve mekanizmalardır.”¹⁶ İhtiyaçların farklılığına binaen kurumlar da farklılık arz eder. Bunların içerisinde camiler, medreseler, okullar, üniversiteler ve medya gibi eğitim ve iletişim işlevini üstlenmiş kurumları saymak mümkündür.

1.1.Eğitim Kurumları

Çağdaş dönemde pek çok İslam âlimi eğitim sorunlarıyla ilgilenmişlerdir. Çünkü toplumun bilinçlendirilmesi, aydınlatılması, yetişmiş eleman temini ve bu yolla İslam ümmetinin kalkınması sağlanacaktı. Bu sebeple, “ilk reformistlerin dinî meselelerle alakalı olmasından dolayı yüksek eğitim reformuna yoğunlaşmaları tabii bir durumdu.”¹⁷ İslam âleminin geri kalma nedenleri arasında eğitim konusu ilk sıralarda gelmektedir. Bu cihetle, İbn Âşûr (ö.1392/1973), tefsirin maksatlarından birisinin muhatapların asrının durumuna uygun eğitim vermek olduğunu söylemektedir.¹⁸

1.1.1.Camiler/Mescitler

Kurulduğu günden bu yana mescitler aynı zamanda bir eğitim ve irşad merkezi olmuşlardır. “İslam’ın ilk devirlerinden itibaren mescitlerde ders halkaları teşekkül etmeye başlamış ve bu, günümüze kadar devam ede gelmiştir. Bu manada, İslam’da ilk eğitim ve öğretim müessesesi camidir denebilir.”¹⁹ Dolayısıyla bazı tefsir eserlerinin bu tür mekânlarda neşvü nema bulması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Hatta bazı büyük dinî ekollerin temelleri de böyle mekânlarda tesis edilmiştir. Mesela “Sünnî inanç esaslarını ortaya koyan Eş’ârî, öğretmeni Mutezile’den Cübbâ’î’nin derslerini bir camide dinlemişti.”²⁰

Zaman içerisinde camiler/mescitler bazı işlevlerini diğer kurumlara devretmelerine rağmen, çağdaş müfessirin toplumla iletişim vasıtalarından birisi camidir ve bazı tefsir kitaplarının telif edilmesinde camiler önemli rol oynar.

16 Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, s.128.

17 H.A.R.Gibb, *Modern Trends in Islam*, Chicao 1947, s.41.

18 Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenwîr*, Tûnus 1984, I,41.

19 Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve İslam Müesseseleri Tarihi*, İFAV, İstanbul 2003, s.340.

20 Fazlur Rahman, *İslam*, s.254.

mıştır. Söz gelimi çağdaş hanım müfessirlerden “Fevkiyye İbrahim eş-Şirbînî 2000 yılından beri Kahire içinde ve dışında bulunan muhtelif mescitlerde ve ortamlarda konferanslar vererek halkı dinî konularda aydınlatmaya çalışan bir davetçidir. Esasen tefsiri de bu sohbet ve konferanslarla oluşmuş bir tefsirdir. Belirttiğine göre o, sohbetleri esnasında Kur’ân’dan bir ayet açıp okuyor, bilgi ve kabiliyeti ölçüsünde onu açıklayıp yorumluyor, sonra sohbette bulunan kadınlardan onu kaydetmelerini talep ediyor. Onların kaydedip verdiği bu açıklama ve yorumları bir kez daha gözden geçirip yapılması gereken ilaveleri yaptıktan sonra onları bir dosya halinde kaydediyor. Bütün Kur’ân’ı bu şekilde tefsir edip bitiriyor. 1427/2006 yılına kadar beş yıl süren bu çalışma sonunda eldeki tefsir vücut bulmuş oluyor.”²¹

Yakın bir zamanda Türkçe olarak telif edilen ‘Şifa Tefsiri’ ise “Cağaloğlu’nda Cezerî Kasımpaşa camiinin konferans salonunda, Cemaat talebelerinin dört yıldan beri metodik olarak ta’kib ettiği Kur’ân’ın çağımızın meselelerine dönük izahlarının kaleme alınmış şeklidir. Böylece günümüz Türkiye’sinde metod bakımından ilk orjinaliteyi teşkil etmektedir.”²²

Tefsir kitabının esasını mescitte verdiği derslerle oluşturan bir diğer isim Moritanyalı müfessir Şınkîfî’dir (ö.1393/1973). Şınkîfî uzun bir süre Mescid-i Nebevî’de tefsir dersleri vermiştir. “Şınkîfî, Mescid-i Nebevî’de Allah’ın kitabını tefsir etmek için oturdu. “Allah’ın kitabını tefsir etmekten daha büyük bir iş yoktur” diyen Şınkîfî’yi Allah iki defa Kur’an’ı tamamıyla tefsir etmeye muvaffak kıldı ve vefat etti. Onun dersi, sıra sıra ağaçların ve güzel derelerin içinde bulunan, en iştah çekici meyveleri ve en güzel çiçekleri içeren, gönlü ferahlatan, kalbe şifa veren ve gözü dinlendiren zengin bir bahçeye benziyordu.”²³

Muhammed Reşîd Rızâ (ö.1354/1935) ise Nisa Sûresi 126. ayetin tefsirinde Abduh’un Ezher Camisinde en son tefsir ettiği ayetin bu ayet olduğunu belirtmekte ve kendisinin de tefsire, üstadından aldığı yöntem üzere devam edeceğini söylemektedir.²⁴ Böylece Abduh’un tefsir derslerini verdiği yerlerden birisinin de cami olduğu anlaşılmaktadır.

21 Aydar, *Hanım Müfessirler*, s.245.

22 Mahmut Toptaş, *Kur’ân-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul 1993, Muzaffer Can’ın Takdim Yazısı, I, 7-9.

23 Selîm Bûûn, *Menhecûl-İstinbât mine’l-Kur’ân’i’l-Kerîm inde’l-İmâm Muhammed Emîn eş-Şınkîfî min Hilâli Kitâbihi “Edvâu’l-Beyân fi İzâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân”*, (Yüksek Lisans Tezi), Cezâyir, 2011, s.31.

24 Muhammed Abduh- Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm*, V,441.

Çağdaş dönemde camiye en etkin bir şekilde kullanan müfessirlerden birisi *Mecâlisu't-Tezkîr min Kelâmi'l-Hakîmi'l-Habîr* adlı tefsirin müellifi Abdülhamid b. Badis'tir (ö.1359/1940), "Abdülhamid b. Badis'in cami dersleri Kur'ân tefsiri ve hadis şerhi ağırlıklı idi. Yaklaşık yirmi beş yıllık vaaz ve irşad faaliyetleri çerçevesinde Kur'ân'ın bazı ayetlerinin tefsirini yaptığı gibi cami cemaatine İmam Malik'in Muvata'ını da tümüyle okutmuştur. İmam İbn Badis bu derslerini daha sonra hareketinin yayın organı olan Şihab dergisinde "Mecâlisü't-Tezkîr" başlığı altında yayınlamıştır."²⁵

Burada şunu da belirtmek gerekir ki 20. yüzyılda birçok âlimin camiye aktif halde kullanması ve pek çok ilmî eserin bu vesileyle vücut bulması tesadüf olmayıp İslam toplumlarının buldukları durumla alakalıdır. Bu yüzden "İbn Badis, camiye davetinin ve hareketinin merkezi yapmıştır. Siyasi örgütlenmenin yasak olduğu o dönemlerde camiler Müslümanların uyanmasında ve istiklal mücadelesine başlamasında istisnai bir vazife görmüştür. Günümüz Cezayir Müslüman gençliği, önemli ölçüde camilerdeki bu eğitim-öğretimin ürünüdür... Aslında Müslüman bir toplumda düşünceler ve teoriler camilere girip halk tarafından kabul edilmedikçe kalıcı ve etkili olamaz."²⁶

1.1.2.Okullar/Üniversiteler

Çağdaş dönemde ıslahat hareketlerinin en mühim sacayaklarından birisi okullar olmuştur. Sadece tefsir değil akide konusunda da ıslahat yapmak için çeşitli okullar kurulmuştur. Mesela Reşîd Rızâ "14 Mart 1911 (13 Rebiulevvel1329) tarihinde Kahire yakınlarındaki Ravda adasında alımlı bir mekânda "Davet ve İrşat Okulu"nu açmayı başardı. Okulun arazisini, projeyi çok beğenen bir paşa vakfetmişti. Bu okulun konuklarından birçoğu Endonezya'dan Afrika sahillerinden gelen gençlerdi. Ülkelerinin çocukları arasından seçilen cins kafalar, okulun çift boyutlu hedefini gerçekleştirmek amacıyla buraya toplanmıştı. Bu hedef, ülkelerinin putperestlerini İslam'a kazandırmak ve metafizik hurafelerin pençesine düşen Müslümanların akidelerini ıslah etmektir."²⁷

Bazı coğrafyalarda bizzat Batılı devletlerin desteği ile kurulan üniversiteler de vardır. Hindistan'daki Aligarh üniversitesi bunlardan birisidir. "Aligarh

25 Sabri Hizmetli, "Cezayir'li Çağdaş Âlim İbn Badis ve Yenilikçiliği", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 3-4, Yaz-Güz Dönemi 1994, s.224.

26 Hizmetli, "Cezayir'li Çağdaş Âlim İbn Badis ve Yenilikçiliği", s.236.

27 Ignaz Goldziher, *İslam Tefsîr Ekolleri*, çev. Mustafa İslamoğlu, Denge Yayınları, İstanbul 1997, s.368 vd.

üniversitesinin kurulması ve Sir Seyyid'in eğitsel çalışmaları, kabiliyetli gençleri mutaassıplar kitesinden ayırmak için onları asri eğitime tabi tutmaya yönelikti... Seyyid Han 1876'da mesaisini tamamen eğitim faaliyetlerine vermek istediği için hâkimlik görevinden ayrıldı. Ayrıca Müslümanları İngiliz taraftarlığına teşvik etti. Bu tavrıyla kendisine "Sir" ünvanı verildi."²⁸

İbn Âşûr gibi bazı müfessirler, eğitime verdikleri önemden dolayı üniversitede rektörlük gibi görevler üstlenmiştir. İbn Âşûr "Zeytûne Üniversitesi'ne rektör tayin edildi. Üniversitede yapmak istediği yeniliklere karşı çıkanların başlattığı öğrenci hareketleri yüzünden bir yıl sonra rektörlükten alındıysa da 1945'te aynı göreve yeniden getirildi ve 1952'ye kadar bu görevde kaldı. Zeytûne Üniversitesi'nin klasik ilimlerini de yeni bir anlayışla ele aldı; ders programlarına Arapça dil bilgisi, fizik, kimya ve cebir derslerini ilâve etti. Tunus'un dış dünya ile irtibatını sağlayarak millî ve mânevî değerleri korumak şartıyla eğitimi modern bir yapıya kavuşturmak istedi."²⁹ Bazı müfessirler ise eğitim bakanlığı görevinde bulunmuştur. Mesela Ebu'l-Kelam Âzad, Hindistan Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır.³⁰

Üniversitelerin kurulması elbette ki ilmin inkişafına ve yeni simaların yetişmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Bu katkılardan birisi de akademik unvanlı bazı müfessirlerin yetişmesi olmuştur. Bu bağlamda bir kısım akademisyen tefsir hocaları üniversitede öğrencilerine yönelik olarak verdikleri dersleri veya konferansları tefsir kitabı olarak telif etmiş, akademik bilgi ve tecrübelerini bu şekilde insanlarla paylaşmışlardır. Bunlardan birisi Âişe Abdurrahmân Binti'ş-Şâtî'dir (ö.1998). Şâtî, *et-Tefsîru'l-Beyânî* isimli tefsirinin, Fas'taki Külliyyeti'ş-Şeriyede verdiği konferanslardan meydana geldiğini söylemektedir.³¹ Ülkemizin yetiştirdiği akademisyen müfessirlerden M. Zeki Duman (1952-2013) ise yazmış olduğu tefsir kitabıyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Elinizdeki hem meal hem tefsir tarzında kaleme alınmış olan şu üç ciltlik eser, otuz iki yılı aşan meslekî hayattan, yirmi sekiz yıllık akademik geçmişin kazandırdığı tefsir bilincinin/nosyonunun ve yaklaşık altı yıllık yoğun ve aralıksız bir çalışmanın ürünüdür."³²

28 Şaban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s.30,38.

29 Ahmet Coşkun, "İbn Âşûr", *DİA*, İstanbul 1999, XIX,333-334.

30 Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları*, çev. Latif Boyacı, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s.363.

31 Âişe Abdurrahmân Binti'ş-Şâtî, *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dâru'l-Meârif, ts., I,10.

32 M. Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2016, I,22.

1.1.3. Medreseler

Medreseler İslam dünyasının en meşhur eğitim kurumlarıdır. İlk medrese hicrî 459, milâdî 1066-67 yılında Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizâmülmülk (ö.485/1092) tarafından Bağdat'ta açılmıştır. Medreselerin kuruluşundan önce eğitim öğretim faaliyetleri belirli ve özel bir yerde değil, mescit, bilginlerin evleri, küttab vs. gibi değişik ve farklı yerlerde oluyordu. Bu bakımdan, İslam dünyasındaki eğitim ve öğretim faaliyetlerini medrese öncesi ve medrese dönemi olmak üzere iki safhada ele almak mümkündür.³³ Günümüzde bazı bölgelerde medreseler geleneksel yapısıyla hala devam etmektedir. Kimi bölgelerde ise artık yerini yeni eğitim kurumlarına bırakmış ya da büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Çağdaş dönemde önemli âlimler yetiştirmiş ve ekol olmuş bazı medreseler dikkati çekmektedir. Bu medreselerin önemli bir kısmı Hint alt kıtasında yer almaktadır. Hint alt kıtasında "eğitim kurumlarına medresenin yanı sıra câmia, dârülulûm, dersgâh, dâr, mekteb, kalıc gibi adlar da verilmiştir. Genellikle küçük eğitim kurumlarına medrese, farklı ilim dallarında eğitim veren büyük kurumlara câmia ve dârülulûm denilmekte, dersgâh ise daha küçük medreseler için kullanılmaktadır... Medreselerin Hint alt kıtasının İslâmlaşması ve dinî ilimlerin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Özellikle Şah Veliyyullah bölgede hem hadis hem Kur'an araştırmalarında yeni bir çığır açmıştır."³⁴ Hint alt kıtasında "Ehl-i Hadis ekolü Pakistan, Hindistan, Bengladeş ve diğer ülkelerde bulunan çok sayıda medrese, yayınevi ve kuruluşla hayatini sürdürmektedir."³⁵

Medreselerin önemli toplumsal katkılarda bulunduğu yerlerden birisi mağrip'tir. Bu meyanda akla gelen isimlerden birisi İbn Badis, Cezayirli dinlerini ve İslâmî ahlaklarını öğretmek ve akidelerini açık ve gizli şirk tortularından temizlemek için büyük çabalar harcadı. Ulemâ Cemiyeti de onunla birlikte yürüdü, vefatından sonra da aynı yöntemi takip ederek, Cezayir'in dört bir yanında çeşitli medreseler inşa etti, şehir ve köyleri dolaşan vaizler gönderdi."³⁶

Bazı çağdaş müfessirler, öğrenim gördükleri medresenin ismini kendi isimlerine nisbe olarak almışlardır. Örneğin Emin Ahsen Islâhî (ö.1997),

33 Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve İslam Müesseseleri Tarihi*, s.335-337.

34 Abdulhamit Birışık, "Medrese", *DİA*, Ankara 2004, XXVIII,333,337.

35 Abdulhamit Birışık, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2012, s.141.

36 İffet Şarkavî, *Çağla Yüzleşmede Dini Düşünce*, çev. Orhan Atalay-Veyssel Güllüce, Ekev Y - yinevi, Erzurum 2001.s.164.

“Medresetü'l-İslah'a kaydolmuş ve burada sekiz yıl öğrenim görmüş kendisine ilim aşkını ve yazma yeteneğini Abdurrahman Niğrami kazandırmıştır. O “İslahî” nisbesini bu medreseye mensubiyeti sebebiyle almıştır.”³⁷

1.2. Muhtelif Gruplara Ait Kurumlar

Bu mekânlar içerisinde çeşitli vakıflar, dernekler, enstitüler ve eğitim kurumları yer almaktadır. Çağdaş dönemde Kur'an yorumcularının sayısal artış kaydetmesinde nüfus yoğunluğunun yanı sıra müfessir adaylarının Kur'an/tefsir dersleri yapabilecek bir ortam bulmaları önemli bir amil olmuştur. Hatta bu tür ortamlar müfessirin tefsir anlayışını derinden etkilemiştir. Konuyla ilgili olarak *Besâiru'l-Kur'an* yazarı şöyle demektedir: “Kitabımızla alâkalı bir alt yapının böylece oluştuğunu hisseder etmez, hemen çevremden gruplar kurup anlatmaya başladım. Öğrendiğim bölümleri ders gruplarıma anlatmaya başladıktan sonra kitabımıza vukufiyetim daha da derinleşmeye başladı. Anlatarak daha güzel öğrenme imkânına ulaşmayı bizzat tecrübe ettim. Bunun için her yıl anlattığım grupları artırdım. Kitabımızı bölümlere ayırarak 40-45 civarındaki gruplarıma anlatmayı yoğunlaştırdım. Bu arada ders gruplarından bazı arkadaşlar bu dersleri kasetlere alarak daha geniş kitlelere ulaştırmayı denediler. İlk planda 40 kadar kaset piyasaya yayıldı. Dinleyenlerden memnuniyet beyanları gelmeye başlayınca, bir 40 kaset daha yapıldı. Daha sonra baştan sona Bakara sûresi çıktı. Bu kasetler pek çok Müslüman'ın evine girdi, birçok radyo bu kasetleri yayınladı. Allah'ın yardımıyla pek çok Müslüman Kur'an ve sünnete yöneldi. Okuyanlar, araştırmaya yönelenler çoğaldı.”³⁸

Türkiye'de bazı dernek ve vakıflar kendi bünyelerinde periyodik tefsir dersleri yapmaktadır. Bu dersi sunan yazarlar arasında tefsir kitabı yazmış olan müellifler de vardır. Mesela Kur'an Çalışmaları Vakfı'nda haftanın belli günlerinde Fahrettin Yıldız, beyefendilere ve hanımefendilere ayrı ayrı olmak üzere *Kur'an'ın Çağrısı: Tefsir Dersi* adı altında dersler yapmaktadır.³⁹

Diğer yandan bazı enstitüler de müfessirin hem eser vermesine hem de toplumla iletişim kurmasına vesile olmuştur. Mesela Âişe Abdurrahmân Binti's-Şâtî, *el-Î'câzu'l-Beyânî* adlı kitabını Rabat'ta bulunan *Dâru'l-Hadîsi'l-*

37 Birşık, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, s.325.

38 Ali Küçük, *Besâiru'l-Kur'an*, <http://besairulkuran.blogspot.com.tr/2012/05/besairulkuran-onsoz.html> (13.03.2017).

39 Bkz. www.kuranvakfi.com

*Haseniyye'*de Kur'ân ilimleriyle ilgili verdiği derslerden oluşturduğunu belirtmektedir.⁴⁰

2-Ders Halkaları

İslam tarihinin her döneminde görüldüğü gibi günümüzde de yaygın iletişim vasıtalarından birisi ders halkalarıdır. Günümüzde “Kur'ân okumaları içeriğinden çok şey kaybederek de olsa devam etmiştir. Batı kolonyalizmine maruz kalan İslam toplumlarında “tecdit”, “ihya”, “sahve” vb. isimlerle ortaya çıkan akımlarla Kur'ân daha çok lafzıyla yaşadığı dünyaya anlamıyla yeniden dönme eğilimine girmiştir. Bu dönüşte dönemin ulemasının yaygın Kur'ân derslerinin payı büyük olmuştur. Muhammed Abduh'un Mısır'da, Tahir b. Aşûr'un Tunus'ta, Ahmeduddîn Amritsarî ve Abdullah Çekrâlevî'nin Hind altkıtasında, Ebu'l-A'la el-Mevdûdî'nin Pakistan'da, Muhammed Hüseyin Tabatabaî'nin İran'da verdiği kitlesel Kur'ân dersleri buna örnek gösterilebilir.”⁴¹ Burada ismini zikrettiğimiz Çekrâlevî ve Amritsarî Ehl-i Kur'ân Ekolü mensuplarındandır. Bu ekolün ortaya çıkmasında İngilizlere sadakatiyle bilinen ve İngilizler tarafından kendisine Star of India (Hint Yıldızı) nişanının Companion rütbesi verilen⁴² Seyyid Ahmed Han'ın ciddi etkileri vardır. Amritsarî, fikirlerinin esas kılıp merkeze koymasa da Seyyid Ahmed Han'ın teorilerinden faydalanmıştır.⁴³ Çekrâlevî ise İngilizlerin yönlendirmesinde kalmıştır. Muhammed Ali Kasûrî gibi bazı araştırmacıların görüşüne göre Kâdiyânîlik ve Çekrâlevîlik hareketlerinin arkasında İngiliz hükümetinin eli vardır.⁴⁴

Ders halkalarına bir rağbetin olduğu görülmektedir. Kur'ân'ın cazibesinden olsa gerek bazı meraklılar tefsirin usulüne, ana meselelerine ve problemlerine kafa yormadan, bu sahada herhangi bir çaba sarf etmeden doğrudan doğruya tefsir dersleri yapmaya başlamaktadırlar. Bu durum elbette tefsir ürünleri açısından kalite sorunlarını da intaç etmekte ve hatta çeşitli tartışmalara da sebebiyet vermektedir. Bir kısım yazarların da belirttiği gibi, “Kur'ân, ders konusu yapılarak, bir cemaat ya da ekiple birlikte müzakere edile edile okunursa, elde edilecek verim oldukça yüksek olacaktır... Böyle

40 Şâtî, *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I,10.

41 İslamoğlu, “Günümüz Kur'ân Okumaları Bağlamında Yaygın Kur'ân Okuma Modelleri ve “Akabe Dersleri” Örneği”, s.50.

42 Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, s.37.

43 Hâdim Huseyn İlâhibahş, *el-Kur'âniyyûn*, Mektebetu's-Sıddîk, Tâif 2000, s.34.

44 İlâhibahş, *el-Kur'âniyyûn*, s.30.

bir ekip çalışmasının bereketi ve feyzi gerçekten büyüktür. Bunu tecrübe edenler, olumlu sonuçlarını da görmüşlerdir.”⁴⁵ Fakat bu tür ders halkalarında kaliteli bir ürün ortaya çıkarabilmek için hem tefsir derslerini ifa eden kişinin hem de halkayı oluşturan bireylerin tefsir sahasında belirli bir birikime sahip olması önemlidir.

İslam dünyasında ders halkalarının en canlı olduğu yer Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'dir. Bu ders halkalarında İslam dünyasının muhtelif yerlerinden gelen seçkin âlimler, etraflarında ders halkası oluşturarak bilgilerini insanlarla paylaşmaktadırlar. Ders halkalarını Türkiye açısından değerlendirecek olursak “Türkiye dışında nispeten erken başlayan yaygın Kur’ân okumaları Türkiye’de daha geç tarihlerde kendini gösterir. Bu gecikmenin tarihi ve konjonktürel, iç ve dış, sosyal ve siyasal birçok nedeni vardır. 1980'lere gelindiğinde, önce üniversite öğrencilerinin yoğun olduğu metropol vilayetlerde başlayan gruplar halindeki Kur’ân okumaları kasabalara kadar yaygınlaşır. Nicelik olarak yaygın Kur’ân okuma modellerinin oluşması üç sebebe bağlanabilir:

- 1.Eğitim seviyesindeki yükseliş. 2.Şehirlileşme oranındaki artış.
- 3.Çevirilerin de katkısıyla yayın ve kültür hayatındaki canlanma.”⁴⁶

Günümüzde ders halkalarında yapılan bazı tefsir dersleri televizyon ve internet aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışılmaktadır.

3-Kitle İletişim Araçları

Yirminci asır birçok özelliğiyle temayüz eden bir asırdır. Bu sebeple ona çeşitli isimler yakıştırılmıştır. Yirminci asra “iletişim asrı” şeklinde bir isim vermek yerinde bir yakıştırma olacaktır. İnsanî ilişkilerde, bilhassa akrabalık ilişkilerinde ciddi bir erozyon yaşanmakla birlikte kitle iletişimi son derece genişlemiş ve kolaylaşmıştır. Sosyolojinin önemli inceleme konularından birisi olan kitle iletişim araçları kamuoyu üzerinde etkilere sahiptir. Çünkü “kitle iletişim araçları hem bireyler hem de toplum için büyük bir bilgi kaynağıdır. Kitle iletişim araçlarını kullanarak insanların tutumlarını ve alışkanlıklarını değiştirmek mümkündür. Medya, halkın ihtiyaç duyduğu haberleri ve bilgiyi temin etmenin yanı sıra halkı eğitebilme işlevine de sahiptir.”⁴⁷ “Gazeteler, dergiler, radyo, sinema gibi yapılardan oluşan kitle

45 Abdullah Yıldız, *Kur’ân’ı Anlamaya Giriş*, Pınar Yayınları İstanbul 2012, s.172.

46 İslamoğlu, “Günümüz Kur’ân Okumaları Bağlamında Yaygın Kur’ân Okuma Modelleri ve “Akabe Dersleri” Örneği”, s.50 vd.

47 Hakim Khalid Mehraj vd., “Impacts of Media on Society: A Sociological Perspective”,

iletişim araçları halkın geniş bir kesimine bilgi aktarmayı üstlenir.”⁴⁸ Çağdaş müfessirin toplumla buluşma imkânı kitle iletişim araçları vasıtasıyla genişlemiştir. Bunu bir nimet bilen bir kısım müfessirler bu vasıtaları etkili bir şekilde kullanmaya çalışmaktadırlar.

3.1. Gazeteler/Dergiler/Kitaplar

Gazeteler ilk olarak, “1700’lerde basılarak dağıtılan broşürler ile bilgi yapraklarından ortaya çıkmışlardır. Günlük gazeteler, ancak on dokuzuncu yüzyıl sonlarından bu yana, binlerce ya da milyonlarca okuyucuları olan ‘günlük’ gazetelere dönüşmüşlerdir.”⁴⁹ Bazı araştırmacılara göre, “gazeteyi haberler ve fikirleri düzenli olarak geniş bir alanda geniş kesimlere ulaştıran ve böylece bu kesimlere belli bir bilincin kazandırılmasını sağlayan, basılı ve saklanabilir bir toplumsal ilişki ve yaygınlaştırma aracı olarak tarif etmek mümkündür.”⁵⁰ Yeni iletişim araçlarının çıkmasıyla beraber gazetenin etkisi de azalmıştır. “Gazetelerin etkisi, radyo, sinema ve -daha önemlisi- televizyonun ortaya çıkışıyla azalmıştır.”⁵¹

Arap âleminde önemli rol oynamış olan yazılı basın ilk olarak Mısır’da kendisini göstermiştir. Bu doğrultuda “Arap gazeteciliğinin öncüsü 1828’de yayımlanan Vakay-ı Misriyye’dir. Bu gazete önce yarı Türkçe yarı Arapça olarak yayınlanırken 1890’larda tamamen Arapça olarak yayınlanmaya başlamıştır.”⁵²

Türkiye’de pek çok gazete özellikle Ramazan Ayı’nda promosyon kapsamında meal ve tefsir kitapları dağıtarak müfessirin toplumla iletişimine katkıda bulunmuştur. Bu eserler arasında başta Elmalılı’nın meal ve tefsiri olmak üzere Celal Yıldırım ve Süleyman Ateş’in meal ve tefsiri çeşitli gazeteler tarafından yayınlanıp okuyucuya dağıtılmıştır. Mesela Süleyman Ateş’in *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*’nin altı ciltlik muhtasarı, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri* adıyla 1995 yılında Milliyet Gazetesi tarafından, 2000 yılının Ramazan ayında ise, Hürriyet Gazetesi tarafından basılıp okurlarına dağıtılmıştır.

International Journal of Humanities and Social Science Invention, Volume 3 Issue 6 | June. 2014| PP.56-64, s.56-57.

48 James W. Vander Zanden, *Sociology The Core*, McGraw-Hill, Singapore 1993, s.265.

49 Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Hazırlayanlar: Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2000, s.389.

50 Hayati Tüfekçioğlu, *Sosyolojik Açıdan Gazete ve Osmanlı Gazeteciliğinin Temellendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1993, s.60.

51 Giddens, *Sosyoloji*, s.389.

52 Tüfekçioğlu, *Sosyolojik Açıdan Gazete ve Osmanlı Gazeteciliğinin Temellendirilmesi*, s.65 vd.

Çağdaş dönemin başlangıcından itibaren müfessirlerin dergilere ehemmiyet verdikleri görülmektedir. Bütün İslam coğrafyasında bunu müşahade etmek mümkündür. Mesela "1938 yılında Perviz'in arkadaşı Seyyid Nezir Ahmed, hükümet yetkilileri müsamahayla karşılaşmadıkları için derginin özel adını bildirmeksizin "*Tulûu'l-İslâm*" adlı dergiyi çıkardı. Bu dergi halen (1981'lerde) Perviz'in sahipliğindedir... Pakistan'ın bağımsızlığından sonra ise Perviz bu dergisiyle birlikte Hindistan'dan Pakistan'a taşındı."⁵³ Bu dergi aynı zamanda Perviz'in kurmuş olduğu cemaatin de ismi olmuştur.

Çağdaş dönemde bazı tefsir akımlarının ilk nüveleri gazeteler ve dergiler etrafında belirmiştir. Örneğin ictimâî tefsir akımına fikirleriyle kaynaklık eden Afganî ve öğrencisi Abduh, fikirlerini önce gazete ve dergiler yoluyla intişar etmişlerdir. Söylendiğine göre "Afganî yazmaktan pek hoşlanmazdı, yazmak ona ağır gelirdi. Telife önem vermezdi. Onun önem verdiği şey gazetede tedvinde bulunmaktı. Bu yüzden yazısının çoğunluğu gazete ve dergilerde olmuştur."⁵⁴ Dergi ve gazeteyi aktif kullanan müfessirlerden birisi Cemâleddîn el-Kâsımî'dir (ö.1332/1914). O, dergi ve gazetelerde çok sayıda araştırma yayınlamıştır.⁵⁵

Tefsir alanında en meşhur dergilerden birisi daha sonra Abduh ile Muhammed Reşid Rızâ'nın esas adı *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm* olan tefsirlerine ikinci bir isim olarak verilen Menâr Dergisi'dir. Muhammed Reşid Rızâ yayıncılık konusunda tecrübeler kazandıktan sonra Menâr dergisi için hususi bir matbaa da kurdu. Bu matbaada sadece Menâr'ın baskısıyla yetinmeyip başka İslâmî kitaplar da yayınladı."⁵⁶ "Menâr Dergisi'nin ikinci cüzünün otuz beşinci sayısı son olarak 1354/1935 senesinde yayımlandı."⁵⁷ Abduh, tefsirini telif etmeden önce İslâmî Hayriye Cemiyeti'nin öğrencileri için amme cüzünün tefsirini telif etmiş, Cezayir'de verdiği Asr suresi tefsirini önce Menâr Dergisi'nde tefrika etmiş daha sonra müstakil kitap olarak basılmıştır.⁵⁸

Mevdûdî gibi bazı müfessirler dergi editörlüğü yapmış ve tefsirlerini de parça parça olarak dergilerinde neşretmişlerdir. "1928'de Haydarabad'a (Dek-

53 İlâhibahş, *el-Kur'âniyyûn*, s.47 vd.

54 Fehd b. Abdurrahmân b. Süleymân er-Rûmî, *Menhecu'l-Medreseti'l-Akliyyeti'l-Hadîse fi't-Tefsîr*, Riyâd, 1983, I,94.

55 Hayreddîn Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrût 2002, II,135.

56 Rûmî, *Menhecu'l-Medreseti'l-Akliyyeti'l-Hadîse fi't-Tefsîr*, I,179.

57 Rûmî, *Menhecu'l-Medreseti'l-Akliyyeti'l-Hadîse fi't-Tefsîr*, I,177.

58 Rûmî, *Menhecu'l-Medreseti'l-Akliyyeti'l-Hadîse fi't-Tefsîr*, I,144.

ken) dönen Mevdûdî 1932'de *Tercümân'l-Kur'ân* Dergisi'nin editörlüğünü üstlendi. Bu dergi vefatına kadar onun fikirlerinin yayılmasında önemli bir işlev gördü. Mevdûdî. *Tercümânü'l-Kur'ân*'da 1942'den itibaren yayımlamaya başladı. Kur'ân-ı Kerim tefsirini (*Tefhîmü'l-Kur'ân*) 1972'de tamamlamıştır.⁵⁹

Dergilerin bir amacı da tefsir ilminin ihyasına çalışmaktır. Nitekim Sebîlürreşâd Dergisi'nin bir sayısında Mehmed Akif konuyla ilgili şöyle demektedir: "Mecmûamız mümkün mertebe tefsîr-i şerîf ilminin ihyâsına çalışacak, mektep ve medreselerimizde tadrîs edilmesine terğîb etmekten hâlî kalmayacak, bu bâbda ayrıca makaleler neşredecektir."⁶⁰

Bu dergilerde yayınlanan yazıların toplum üzerinde önemli tesirler bıraktığı ve hatta bazı kişilerin bu durumdan rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü 18 Nisan 1912 tarihli derginin sonunda "İhtar" başlığı altında şöyle denilmiştir: "*Sebîlürreşâd*'ın mazhar olduğu teveccüh-i âmmeden istifâde kaydına düşen bir takım din, vatan hâini kimseler bazı müvezzi'leri itmâ' ile risâlemizin içine mefsetedkârâne bir takım evrâk sıkıştırarak tevzî' ettirmiş oldukları istihbâr olundu; muhterem kâri'lerimizce bu kabîl müfsidlikler anlaşılacağı tabîi ise de ihtiyatlı bulunmak üzere beyân-ı ma'lûmâta lüzum görülmüştür."⁶¹

Geniş halk kitlelerine ulaşmak için gazete ve dergiyi etkili bir şekilde kullanan çağdaş müfessirlerden birisi Abdülhamid b. Badis'tir. "Abdülhamid b. Badis, medyanın toplum hayatındaki önemini fark etmiş bir İslam âlimiydi. Bu çerçevede zamanın medyası kabul edilebilecek olan cami, mescit, okul, gazete, dergi ve kitabı hiç ihmal etmemiştir. Düşüncelerini halka ulaştırabilmek, daha geniş kitlelere seslenebilmek için önce *el-Muntakid* daha sonra da *eş-Şihab* adlı süreli yayın organlarını kurmuştur. El-Muntakid'in yayın hayatı çok kısa olmasına rağmen, 1925'te çıkarmaya başladığı eş-Şihab yaklaşık 15 yıl (1926'dan 1939'a kadar) devam etmiştir."⁶²

Günümüzde Kur'ân ve tefsir çalışmalarına katkıları bakımından İlahiyat Fakültelerinin bünyesindeki akademik dergiler başta olmak üzere diğer özel dergiler de bu sahada etkin olarak faaliyetlerine devam etmektedirler.

59 Anıs Ahmad, "Mevdûdî", *DİA*, İstanbul, 432,435.

60 Sebîlürreşâd, (Ed. M. Ertuğrul Düzdağ), Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2016; 8 Mart 1912, 19 Rebûilevvel 1330 Cuma, 24 Şubat 1327, Cild: 8 - Aded: 183, s.5.

61 Sebîlürreşâd, 18 Nisan 1912, 1 Cemâziyelevvel 1330 Perşembe 5 Nisan 1328 Cild: 8 - Aded: 189,s. 132.

62 Hizmetli, "Cezayir'li Çağdaş Âlim İbn Badis ve Yenilikçiliği", s.226.

Müfessirlerin eskiden beri toplumla iletişim için kullandıkları en önemli vasıtalardan birisi kitaplardır. Çağdaş dönemde kitap basımı ve yayını daha kolay ve yaygın hale geldiği için yine en önemli iletişim araçlarından birisi olmaya devam etmektedir. Elektronik araçların kitap basımını yok edeceği iddia edilse de bazı yazarlara göre “elektronik araçlar, basılı kitapları yok etmez, tam tersine kitap sayısını artırır. Nitekim elektronik ses kayıt aletleriyle söyleşiler yapıldıktan sonra binlerce “söyleşi” kitabı ve makalesi basılmıştır.”⁶³ Basın yayın imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde “insanlar çevrelerinde olup biteni, köyelerine gelen gezici din adamlarından, misafirlerden veya halk ozanlarından duymaktaydılar. Kitap basmak çok pahalı olduğundan ve çok az sayıda basılabildiğinden toplumda ancak birkaç imtiyaz sahibi bunları satın alıp okuyabilmekteydi.”⁶⁴ Günümüzde ise kitap basımı kolaylaşıp fiyatı ucuzladığı için tefsir kitapları çok sayıda baskı yaparak halka ulaşmada önemli bir araç olarak işlevini sürdürmektedir. Nitekim bu durum istatistiklere de yansımış durumdadır. Mesela Cumhuriyet döneminde sadece tercüme edilerek basılmış tefsirlerin cilt sayısı 496’dır. Buna telif tefsirleri de eklediğimizde Cumhuriyet döneminde en az 781 cilt tefsirin basıldığını görürüz. Bu tefsirlerin bir kısmının birçok baskı yaptığını da (mesela *Fî Zilâli’l-Kur’ân* 25’ten fazla baskı yapmıştır) varsaysak halkımız arasında azımsanmayacak kadar çok tefsirin yayıldığını söyleyebiliriz. Demek ki halkımız tefsirlere büyük itibar etmektedir.⁶⁵

3.2.Radyo

Radyo ve televizyon gibi iletişim araçları ikincil sözlü kültüre geçiş dönemi olarak addedilebilir. Yazı gibi sözlü kültürün de kendine mahsus bir etki alanı vardır. Çünkü “yazı ve matbaa, okumakta oldukları metni anlamaları için insanları yalnız kılıyorsa, birincil ve ikincil sözlü kültürler de dinleyiciler arasında güçlü bir grup bilinci yaratırlar.”⁶⁶ İşte birçok çağdaş müfessirin radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarını kullanmalarının bir sebebi de budur.

Radyonun kendince bazı avantajları bulunmaktadır. Söz gelimi “televizyona göre daha az meşgul edici daha çok nüfuz edici olması bakımından

63 Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, s.160.

64 Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, s.492.

65 Aydar, “Cumhuriyet Dönemi Türkçe Kur’ân Tefsirleri Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme”, s.31 vd.

66 Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, s.161.

radyoya, dinleyici işinden olmadan kulak verebilir. Özellikle ev hanımlarının irşadında radyo bu açıdan önemlidir. Televizyona gözüyle odaklanmak yerine, radyoya kulağıyla odaklanıyor.”⁶⁷ Bu nedenle tefsir dersleri için radyoyu tercih eden yazarlar vardır. Bunlardan birisi olan Semra Kürün Çekmegil şöyle demektedir: “Bu çalışmaya bir tefsir yazma niyetiyle başlamadım. Malatya’da yerel bir radyoda tefsir programı ve bayanlar arasında uzun yıllardır süren tefsir dersleri yapıyorduk. O dönemlerde bugünkü gibi çok sayıda tefsir ve meal yoktu. Fî Zılâli’l-Kur’ân’la tefsir çalışmaya başladım. Sonradan çeşitlense de beni asıl motive eden, aktif kılan tefsir Seyyid Kutub’un Fî Zılâli’l-Kur’ân’ıydı. Anlatımlarım, dinleyicilerim ve ders halkalarımındaki özellikle hanımefendilere çok ilginç geliyor, yazmam doğrultusunda çok teşvik ediliyordum. Maddi ve manevi cesaret isteyen bir çalışma olduğu için hiç de niyetine girmiyordum. Yazar Mehmet Çelen ve Nida Dergisi editörü Fatih Bütün’ün beni iknâ eden teşvikleri başlamama vesile oldu diyebilirim. Hatta Fatih, rüyasında, bu çalışmayı yaptığımı ve adını da Qâri /Okuyucu Tefsiri koyduğumu gördüğünü söyledi. 2003 yılında ‘Bismillah’ dedim ve ilk cilt 2006’da yayımlandı.”⁶⁸

3.3. Televizyon

Bir kısım sosyologlara göre “televizyon görüntüsel izlenimiyle kitle iletişim araçları arasında en çok etkileyici olanıdır.”⁶⁹ Bazı müfessirler televizyon programı olarak sundukları çalışmaları tefsir telifatına dönüştürmüşlerdir. Örneğin Keriman Hamza “el-Vâdih fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm li’ş-Şebibeti ve’ş-Şebâb” diye bilinen 1000 sayfaıy geçkin tefsirinin 35 yıllık bir tecrübenin sonucu olarak hazırladığını belirttiği tefsirinde yer alan mevzuları daha önce televizyon programlarında dile getirmişti.”⁷⁰

Televizyonu kullanan âlimlerden birisi Şa’ravî’dir. Şa’ravî 1970-1978 yılları arasında “Mısır televizyonunda cuma günleri yayımlanan tefsir derslerine başladı. Bu programları çok geniş kitleler tarafından ilgiyle takip edildi. Klasik anlamda bir âlim olmaktan çok, geniş kitlelere hitap eden bir vaiz olma özelliği öne çıkan Şa’ravî’yi, Mısır ve Arap ülkeleri başta olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde ilgiyle takip edilen hutbe, vaaz ve irşad faali-

67 Senai Demirci, “Radyolarda Dini Yayıncılığın Problemleri (Dini Radyo Yayıncılığı)”, II. Ullular Arası Dinî Yayınlar Kongresi, Ankara 2005, s.161.

68 [http://genmuslumanlar.com/turkiyenin-ilk-kadin-mufessiri/\(18.03.2017\)](http://genmuslumanlar.com/turkiyenin-ilk-kadin-mufessiri/(18.03.2017))

69 Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, s.494.

70 Aydar, *Hanım Müfessirler*, s.263.

yetleri şöhrete ulaştırmış, fasih Arapça yerine halk dilini kullanması geniş kitleler tarafından izlenmesini kolaylaştırmıştır. Adına yayımlanan kitaplar geniş bir okuyucu kitlesi bulmuş, *el-Ehrâm* ve *el-Al-Ahbâr* gibi yarı resmi gazetelerde her gün onun sözlerine yer verilmiştir. *Havâtiri Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm Şa'ravî'*'nin 1980'li yılların başından itibaren cuma günleri televizyonda yaptığı Kur'ân tefsirine dair konuşmalarından oluşan eserin bazı bölümleri sureler halinde önceden yayımlanmıştır.⁷¹

Bugün Türkiye'de gerek üniversite dışından kişiler gerekse Prof. Dr. Mehmet Okuyan gibi akademisyenler televizyon aracılığı ile tefsir programları yaparak toplumla etkin iletişim kurmayı hedeflemektedirler. Bu tür programlar yeni tefsir ürünlerinin vücut bulmasına ve gelen tepkilere göre yazarın kendi rotasını belirlemesine vesile olmaktadır.

3.4.İnternet

Çağdaş dönemde cep telefonlarında dahi kullanılan internet, bütün dünyayı birbirine bağlayan ağ konumundadır. Bazı yazarlara göre "internet, başlangıcını, Amerikan ordusunun karargâhı olan Pentagon'a borçludur. Bu ağ, 1969'da kurulmuş ve ilk olarak, Pentagon'un İleri Araştırma Projeleri Kuruluşunun (Advanced Research Projects Agency) ardından, ARPA Net olarak adlandırılmıştı."⁷² Dünyanın çehresini ciddi biçimde değiştiren "iletişim devriminin can damarını internet oluşturmaktadır. Ses tanıma, geniş bant yayımı, web yayıncılığı ve kablo bağlantıları gibi teknolojilerin yayılması ile internet, geleneksel medya biçimleri ile arasındaki ayrımları silme ve enformasyon, eğlence, reklam ve ticaretin medyadaki izleyicilere ulaştırmasında tek mecra olma tehdidini taşımaktadır."⁷³ Diğer yandan "günümüzde söz edilen globalleşme ve global küçülmenin en önemli ve etkin faktörlerinden birisi olan İnternet, bir yandan fikir, basın ve yayın hürriyetine getirilen engelleme ve sınırlamalara en büyük darbeyi indirirken diğer yandan bilginin en ucuz ve kolay teminini sağlayarak bilgiye ulaşamama mazeretini giderek ortadan kaldırmaktadır."⁷⁴

Elektronik iletişim, hayatın her kesitine etki ettiği gibi dinî ilimlere de çeşitli açılardan ciddi etkilerde bulunmaktadır. "Dinî ilimlerin sınırlarının

71 Hilal Görgün, "Şa'ravî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII,350-351.

72 Giddens, *Sosyoloji*, s.418.

73 Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, s.247.

74 M. Ali Büyükkara, "İşlevsel Kelam İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak ve Araç Olarak İnternet", *Kelamın İşlevselliği ve Günümüz Kelam Problemleri*, İzmir 2000, s.206.

İnternet sayesinde değişime uğramasını “Dijital İslam” başlıklı makalesinde inceleme konusu yapan Peter Mandaville, Müslümanların İnternet ile sanal bir cemiyet ve hatta sanal bir ümmet oluşturma durumunda olduklarını ileri sürmektedir ve bu durumun yol açtığı olumsuzluklardan birisinin dinî yetkide oluşan veya oluşması beklenen değişiklik olduğunu bildirmektedir.⁷⁵

İnternet bir tür arşiv özelliğine sahiptir. Bu durumun araştırmacılara kolaylık sağlayan yönleri bulunmaktadır. Diğer yandan bazı insanların kitap okumaktan ziyade internet ortamındaki videoları izlemek suretiyle bilgi edinmeye yöneldikleri böylece kıraattan simaya ve görselliğe bir dönüş olduğu gözlenmektedir.

İnternet imkânını bazı gruplar, üstadlarının fikirlerini yaşatmak için kullanmaktadırlar. Mesela Gulam Ahmed Perviz’in (ö.1985) cemaati, onun vefatından sonra “özellikle internet üzerinde Perviz’in teyp ve video kasetlerine kaydedilmiş Kur’ân derslerini *Ders-i Kur’ân* adıyla yayınlamakta, neşrettiği kitap ve makaleleriyle üstadlarının ismini yaşatmaktadır.⁷⁶

Ülkemizde bazı çağdaş müfessirler internetteki kendi şahsî web sitelerinde kimi defa okuyucudan gelen soruları da cevaplayarak çalışmalarını sürdürmektedir.⁷⁷ Ayrıca bazı müfessirler de facebook üzerinden tefsir faaliyetlerini devam ettirmektedir.⁷⁸

Medya ayağından bakılacak olursa, gazete, dergi, radyo, televizyon kanalı ve diğer yayın organlarının kendisine özgü bir kadroyu beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Bu durumda müfessirin ne kadar özgür davranabileceği müphemlik arz etmektedir. Bu sebeple internet ortamının diğer iletişim araçlarına nispetle daha özgür bir ortam sunduğu söylenebilir. Bu şekilde “internetin yeni bir kamusal alan olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Burada hemen belirtelim ki, kamusal alan devlete ait resmi alan demek değil, farklı birey ve grupların görüşlerini, düşüncelerini ve taleplerini serbestçe dile getirdikleri, temsil edildikleri ve kaynakları eşit oranda sahiplenme ve kullanma amacıyla baskı altında kalmadan rekabete katılmalarına imkân tanıyan bir temsil ve fırsat alanı olarak algılanmalıdır. İşte din, dinî gruplar,

75 Büyükkara, “İşlevsel Kelam İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak ve Araç Olarak İnternet”, s.209.

76 Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, Klasik, İstanbul 2016, s.218.

77 Bunlardan birisi Süleyman Ateş’tir. Bkz. www.suleyman-ates.com

78 Örnek için bkz. Bayraktar Bayraklı, <https://m.facebook.com>byrkrtrbayrakli>

cemaatler ve dinî söylemler de bu kamusal alanda yaygın bir şekilde temsil edilmeye başlanmıştır.”⁷⁹

4-Siyaset

Çağdaş bazı müfessirler siyaseti toplumun rehabilite edilmesi için bir araç olarak gördükleri için siyasî hareketlerin içine girmişler ve hatta kendileri siyasî bir hareket dahi oluşturmuşlardır. Mesela Seyyid Ahmed Han, “Müslümanları içinde buldukları depresyondan kurtarmak ve onlara hayat vermek için değişik vasıtalar kullanmıştır. Yapılması gereken; kültürel rönesansa uygun olarak, halkın siyasî rehabilitasyonuydu. Bu plan ve onun ileriki yansımaları ve meydana getirdiği siyasî uyanış Aligarh hareketi olarak tarihe geçmiştir.”⁸⁰ Siyasete olan bu ilginin sebeplerinden birisi Abduh’un İslam dünyasının geri kalmışlığını “bütün ülkelerde zalim Müslüman sultanların istibdada dayalı yönetimleri”ne bağlamasıdır.⁸¹

Afganî ve Abduh’tan itibaren İslam toplumunun ıslahının hangi yolla olacağı tartışılmıştır. “Sosyal ve kültürel bir ıslahatçılığı benimseyen Abduh’un uzun soluklu eğitim projeleri, tipik bir siyasal ıslahatçı olan Afganî tarafından çok kullanılışlı bulunmamaktadır. Toplumunu dönüştürmek suretiyle kalıcı inkılâbı hedefleyen Abduh’a Afganî’nin itirazı, bu yolun çok vakit alacağı fikri üzerinden gelmektedir.”⁸² Afgânî ve Abduh sadece teorik düzeyde siyasetle ilgilenmeyip, aynı zamanda *Bağımsız Vatan Partisi*’nin üyesi⁸³ olmuşlardır. Ancak Muhammed Abduh öğrencisi Reşîd Rızâ’yı siyasete dalmaktan menetmiş fakat Abduh’un vefatından sonra Reşîd Rızâ siyaset sahasına atılmış ve Osmanlı Devleti’ni tenkit emiştir.”⁸⁴

Siyaseti tefsirin maksatlarıyla ilişkilendiren müfessirler de çıkmıştır. Mesela İbn Âşûr, tefsir için belirlemiş olduğu sekiz maksattan birisi olarak ümmetin yönetimini (siyaseti) zikreder. Ona göre “ümmetin yönetimi, ümmetin ıslahı ve düzeninin korunması için Kur’ân’ın amaçladığı önemli bir

79 Talip Küçükcan, “Dini Yayıncılıkta İnternet”, II. Uluslar Arası Dinî Yayınlar Kongresi, A - kara 2005 s.215.

80 Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, s.42.

81 Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 59.

82 Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s.160.

83 İsmail Albayrak, *Klasik Modernizmde Kur’ân’a Yaklaşımlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s.92.

84 Fehd b. Abdurrahmân b. Süleyman er-Rûmî, *İtticahâtu’t-tefsîr fi’l-karnî’r-râbi aşere’l-hicrî*, Müessesetu’r-Risâle, Riyâd 1997, II, 804.

konudur. Üniversitenin kurulmasına yönlendirmek de bu kabildendir.”⁸⁵

Bazı müfessirler ise siyasete aşırı meyyal olmuş ve bu doğrultuda bazı kurumları siyasete alet etmekten çekinmemişler buna mukabil ciddi tenkitlere de maruz kalmışlardır. Mesela “İslam’da âlimlerin görevi sadece ders vermek ve irşad etmek olmayıp, toplumla ilgili bütün işlere katılmaktır. Kaldı ki her toplumda ve her dönemde düşüncenin, siyasetin ve dinin önderleri âlimler olagelmıştır” diyen Abdülhamid b. Badis gerek ferdi olarak gerekse kurduğu ve başkanı olduğu Cemiyet aracılığı ile siyasetle doğrudan ilgilenmiştir. Siyasi görüşlerini uygulama imkânı bulmuştur. Ancak, Malik b. Nebi ve bazı Cezayirli yazarlar onun “Âlimler Cemiyeti”ni siyasete sokmasını doğru bulmazlar; bu yönden İbn Badis’i eleştirirler.”⁸⁶

Sonuç

İnsan düşünen, duygulanan, konuşan, ünsiyet eden sosyal bir varlıktır. Bu nedenle kendini beyan etme ihtiyacı duyan insan iletişim kurmak zorundadır. İletişim kurmamak insanın kendine yabancılaşmasına sebep olur. İletişim insanın tekâmülünü doğrudan etkileyen bir ögedir. Dolayısıyla insanın hidayete ermesini hedefleyen İslam dini, tebliğ ve irşadı esas almakta ve hem âlimlerine hem de mensuplarına başka insanlarla iletişim kurmayı mecbur kılmaktadır.

Genelde İslam âlimleri özelde ise müfessirler, her devirde kitap yazarak, ders halkaları kurarak, vaaz vererek, öğrenci yetiştirerek veya siyaset yaparak toplumla iletişim kurmuşlardır. İletişim vasıtalarının gelişmesine koşut olarak müfessirler de bir yönüyle sorumluluklarını yerine getirmek için bu vasıtalardan yararlanmışlardır. Bu zaviyeden bakıldığında çağdaş müfessir, klasik dönem müfessirlerinden farklı olarak elektronik iletişim araçlarının getirdiği imkânlarla sahiptir. Elbette bu imkânlar eski âlimlerin, eserlerinin ve fikirlerinin daha sık gündeme gelmesine katkıda bulunmuştur. Fakat iletişim araçları, çağdaş müfessire eskiye nazaran kısa sürede şöhret bulma imkânı tanımıştır. Bu şöhret ise toplumun müfessire daha çok kulak vermesini sağlamıştır. Ayrıca Abduh, Mevdûdî, Seyyid Kutub gibi bazı müfessirlere şöhret kazandıran şey, müfessirin topluma dönük olarak sergilediği siyasî ve aksiyonel eğilimin iletişim araçlarıyla daha hızlı yaygınlık kazanmasıdır.

85 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I,40.

86 Hizmetli, “Cezayir’li Çağdaş Âlim İbn Badis ve Yenilikçiliği”, s.230.

Çağdaş müfessirin iletişim araçlarını kullanması çift yönlü bir netice vermiştir. Bu çift yönlülük bir yandan toplumun bilinçlendirilmesi diğer yandan yeni tefsir ürünlerinin ortaya çıkmasıdır. 1980'lerden sonra gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde tefsir alanında çok sayıda eserin yazıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Üstelik *Sebilur-Reşâd* ve *Sırât-ı Müstakim* dergilerindeki tefsir yazılarından sonra en çağdaş tefsir eserlerinin 1980'lerden sonra bilhassa da günümüzde yazıldığını söylemek mümkündür. Bunun muhtemel sebeplerinden birisi müfessir-toplum iletişiminin oldukça yüksek bir seviyeyi yakalamış olmasıdır.

Çağdaş dönemde kitle iletişim araçları ve diğer iletişim vasıtaları sadece Kur'an'a samimi bir şekilde hizmet eden yazarlar tarafından değil yıkıcı ve tahrifçi zihniyete sahip yazarlar tarafından da kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle internetin imkânlarını kullanarak amatör düzeyde Kur'an ve tefsir çalışmaları yapan şahıslar da dikkat çekecek bir sayıya ulaşmış durumdadır. Bu bakımdan müelliflerin, muhataplar tarafından yeterince tanınması ve eserlerinden bu doğrultuda faydalanılması gereklilik arz etmektedir.

Kitle iletişim araçları vasıtasıyla kimi defa promosyon nitelikli meal ve tefsirler toplumla buluşturulmuştur. Çok sayıda örneği olan bu ürünlerin kimisi, yazarının izniyle yayımlanmıştır. Mesela Celal Yıldırım'ın 1982'de Tercüman Gazetesi aracılığıyla *Kur'an-ı Kerîm Meâl ve Tefsir'i* bunlardan birisidir. Gazetelerin promosyon amaçlı verdiği meallerin başında Elmalılı'nın mealı gelmektedir. Telif hakkı adeta anonimleşmiş olan bu meal, birçok yayın evi ve yazarın elinde kalmış, çeşitli versiyonları piyasaya sunulmuştur. Söz gelimi Sabah Gazetesi 2013 yılında, Elmalılı'nın mealini okuyucularına 28. yıl hediyesi olarak vermiştir. Bu mealde, satır arası kelime mealı, sayfa kenarında ise tam mealı verilmiş, orijinal Kur'an metninin altına Türkçe transkripti yazılmıştır.

Kitle iletişim araçları, çağdaş müfessiri muhatabıyla daha süratli biçimde yüz yüze getirme imkânı sunmaktadır. Ayrıca her gün bir başka iletişim aracı hayatımıza girmektedir. Örneğin facebook, twitter, whatsapp bunlardan bir kaçıdır. Bu iletişim vasıtaları çağdaş müfessirin yanı sıra ilahiyat sahasındaki akademisyenler tarafından da aktif biçimde kullanılmaktadır. Mesela fıkıh, hadis, tefsir sahasındaki akademisyenler kendi aralarında whatsapp yoluyla çeşitli meseleleri tartışmakta, müzakere etmekte ve birbirlerini yeni gelişmelerden haberdar etmektedirler.

Müfessirin toplumla iletişimini sağlayan en önemli vasıtalarından birisi camiler/mescitlerdir. Günümüz Türkiye'sinde cami ve mescitlerin tefsir faaliyetleri için çok aktif bir şekilde kullanıldığı söylenemez. Oysaki bu mekânların bereketli ortamında yapılacak tefsir derslerinin hem müfessirin gelişimi hem de toplumun aydınlanması için faydalı neticeler doğuracağı söylenebilir. Özellikle büyük merkezî camilerin tefsir dersleri için seçilmesi irşad vazifesi açısından da önemli bir işlev görecektir.

Çağdaş dönemde çok sayıda vakıf, dernek ve yayınevi de müfessirin toplumla iletişimine vesile olmakta, Kur'ân ve tefsir halkaları oluşturarak bazı tefsir eserlerinin telifine kaynaklık etmektedir. Yine Türkiye'de hemen her ilde bir İlahiyat Fakültesi'nin açılmış olması müfessirin toplumla iletişimine önemli katkıda bulunacağına benzemektedir.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed-Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Kâhîre 1947.
- Ahmad, Anıs, "Mevdûdî", *DİA*, cilt. XXIX, İstanbul 1993.
- Ahmed, Aziz, *Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları*, çev. Latif Boyacı, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Âişe Abdurrahmân Binti's-Şâtî, *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Meârif, ts.
- Albayrak, İsmail, *Klasik Modernizmde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- Aydar, Hidayet, "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Kur'ân Tefsirleri Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015/1, Cilt: 2, Sayı: 2.
- Aydar, Hidayet, *Hanım Müfessirler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.
- Birişik, Abdulhamit, *Hind Altkütası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2012.
- Birişik, Abdulhamit, "Medrese", *DİA*, cilt. XXVIII, Ankara 2004.
- Bûûn, Selîm, *Menhecu'l-İstinbât mine'l-Kur'ân'i'l-Kerîm inde'l-İmâm Muhammed Emîn eş-Şmkîfî min Hilâli Kitâbihi "Edoû'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân"*, (Yüksek Lisans Tezi), Cezâyir, 2011.

- Büyükkara, M. Ali, "İşlevsel Kalam İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak ve Araç Olarak İnternet", *Kelamın İşlevselliği ve Günümüz Kelam Problemleri*, İzmir 2000.
- Büyükkara, Mehmet Ali, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, Klasik, İstanbul 2016.
- Cezâirî, Câbir b. Mûsâ b. Abdulkâdir b. Câbir Ebû Bekr, *Eyseru't-Tefâsîr*, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 2003.
- Coşkun, Ahmet, İbn Âşûr, *DİA*, cilt. XIX, İstanbul 1999.
- Cündioğlu, Düccane, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- Demirci, Muhsin, *Tefsîr Terimleri Sözlüğü*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2009.
- Demirci, Senai, "Radyolarda Dini Yayıncılığın Problemleri (Dini Radyo Yayıncılığı)", *II. Uluslar Arası Dinî Yayınlar Kongresi*, Ankara 2005.
- Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- Düzgün, Şaban Ali, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara 1996.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Hazırlayanlar: Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2000.
- Gibb, H.A.R., *Modern Trends in Islam*, Chicao 1947.
- Goldzîher, İgnaz, *İslam Tefsîr Ekolleri*, çev. Mustafa İslamoğlu, Denge Yayınları, İstanbul 1997.
- Gökkır, Necmettin, "Çağdaş Tefsir" Tipolojilerinde "Okuyucu Bağlamı", *Dinî ve Felsefî Metinler Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt: 2, (Ed. Bayram Ali Çetinkaya), İstanbul 2012.
- Görgün, Hilal, "Şa'ravi", *DİA*, cilt. XXXVIII, İstanbul 2010.
- Harbî, Huseyn b. Ali b. Huseyn, *Kavâidu't-Tercih inde'l-Müfessirîn*, Dâru'l-Kâsım, Riyâd 1996.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Beyrût 1413.
- Hizmetli, Sabri, "Cezayir'li Çağdaş Âlim İbn Badis ve Yenilikçiliği", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 3-4, Yaz-Güz Dönemi 1994. [http://gencmuslumanlar.com/turkiyenin-ilk-kadin-mufessiri/\(18.03.2017\)](http://gencmuslumanlar.com/turkiyenin-ilk-kadin-mufessiri/(18.03.2017)).

- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tûnus 1984.
- İlâhibahş, Hâdim Huseyn, *el-Kur'âniyyûn*, Mektebetu's-Sıddîk, Tâif 2000.
- İslamoğlu, Mustafa, "Günümüz Kur'ân Okumaları Bağlamında Yaygın Kur'ân Okuma Modelleri ve "Akabe Dersleri" Örneği", *VII. Kur'an Sempozyumu Kur'ân ve Müslümanlar*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve İslam Müesseseleri Tarihi*, İFAV, İstanbul 2003.
- Küçük, Ali, Besâiru'l-Kur'ân, [http://besairulKur'ân.blogspot.com.tr/2012/05/besairul-Kur'ân-onsoz.html](http://besairulKur'an.blogspot.com.tr/2012/05/besairul-Kur'an-onsoz.html) (13.03.2017).
- Küçükcan, Talip, "Dini Yayıncılıkta İnternet", *II. Uluslar Arası Dinî Yayınlar Kongresi*, Ankara 2005.
- Mehraj, Hakim Khalid vd., "Impacts of Media on Society: A Sociological Perspective", *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, Volume 3 Issue 6 | June. 2014| PP.56-64.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul 2012.
- Özkalp, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa 2005.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahmân b. Süleymân, *İtticâhâtu't-tefsîr fi'l-karni'r-râbi aşere'l-hicrî*, Müessesetu'r-Risâle, Riyâd 1997.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahmân b. Süleymân, *Menhecu'l-Medreseti'l-Akliyyeti'l-Hadîse fi't-Tefsîr*, Riyâd, 1983.
- Sebîlürreşâd, (Ed. M. Ertuğrul Düzdağ), Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2016; 18 Nisan 1912 1 Cemâziyelevvel 1330 Perşembe 5 Nisan 1328 Cild: 8 - Aded: 189.
- Şarkavî, İffet, *Çağla Yüzleşmede Dini Düşünce*, çev. Orhan Atalay-Veyssel Güllüce, Ekev Yayınevi, Erzurum 2001.
- Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya ts.
- Tezcan, Mahmut, *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara 2012.
- Toptaş, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul 1993.
- Tüfekçioğlu, Hayati, *Sosyolojik Açından Gazete ve Osmanlı Gazeteciliğinin Temellendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1993.

Yıldız, Abdullah, *Kur'ân'ı Anlamaya Giriş*, Pınar Yayınları İstanbul 2012.

Zanden, James W. Vander, *Sociology The Core*, McGraw-Hill, Singapore 1993.

Zirikli, Hayreddin, *el-Alâm*, Beyrût 2002.